

УДК 343.147

Василь Тимошук,*аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПОНЯТТЯ І ЗАВДАННЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті розглядаються ознаки, поняття і завдання однієї зі слідчо-судових дій у кримінальному провадженні – судового огляду. На підставі аналізу відповідних норм КПК України, критичної оцінки позицій дослідників автор подає своє бачення питань, що входять до предмета дослідження.

Ключові слова: судовий розгляд у кримінальному провадженні, судовий огляд, огляд на місці, судовий огляд документів, судовий огляд речових доказів.

Постановка проблеми. Реформа судової системи та кримінально-процесуального законодавства відбувається за багатьма напрямками, серед яких одним з найважливіших з точки зору своєчасності, соціальної значущості та ефективності є подальший розвиток і удосконалення слідчо-судових дій. Останні є тим інструментарієм, який може забезпечити ефективність правосуддя у кримінальних справах, гарантувати формування правового режиму, що сприймається суспільством як справедливий.

Одним з елементів системи слідчо-судових дій у кримінальному провадженні є судовий огляд. Однак дослідженню проблематики судового огляду представниками наук кримінально-процесуального циклу не приділено належної уваги. З огляду на це теоретичні аспекти цієї процесуальної дії пізнавальної спрямованості висвітлені не повністю. Залишаються дискусійними ключові питання, що стосуються судового огляду, – поняття, ознаки, завдання, значення, класифікація тощо.

Метою статті є дослідження суті судового огляду як процесуальної дії пізнавальної спрямованості, що проводиться під час розгляду кримінального провадження у суді першої інстанції.

Виклад основного матеріалу. Згідно з ч. 1 ст. 357 КПК України, речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 358 КПК України протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, мають бути оголошені в судо-

вому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. На жаль, законодавець не розкриває змісту ознайомлення з документами. На нашу думку, серед способів ознайомлення з документами варто виокремити огляд. Насамкінець, у ч. 1 ст. 361 КПК України зазначено, що у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів.

Із наведених норм кримінально-процесуального закону випливає, що під час судового розгляду дозволяється провести огляд речових доказів, огляд документів та огляд на місці. Такі елементи кримінально-процесуальної діяльності в суді першої інстанції мають свої процесуальні, тактичні, організаційні та психологічні особливості. Водночас є низка спільних для цих видів процесуальних дій положень. Зокрема, родовим поняттям, що їх об'єднує, є судовий огляд. Однак КПК України не містить визначення судового огляду, що ускладнює з'ясування його суті, завдань, місця у системі слідчо-судових дій, а також розмежування з іншими способами перевірки та збирання доказів під час судового розгляду.

Зазначений недолік покликана виправити юридична наука. Однак у криміналістичній, процесуальній та психологічній літературі, присвяченій судовому огляду, відсутня єдина думка щодо його суті, що також не сприяє формуванню однакового підходу до тлумачення правових категорій.

Так, О.Ю. Корчагін та І.І. Когутич визначають судовий огляд як: судово-слідчу дію, яка полягає в дослідженні судом об'єктів, що

мають значення для справи, шляхом їхнього безпосереднього сприйняття із використанням науково-технічних засобів [1, с. 182; 2, с. 151].

У наведеному визначенні акцентована увага на груповій приналежності судового огляду, відображено ключовий метод пізнання, закладений в основі цієї процесуальної дії, а також підкреслено ефективність її проведення за умови комплексного використання сучасних науково-технічних засобів і методів. Зміст судового огляду в аналізованій дефініції зведений до дослідження. Справді, у широкому розумінні судовий огляд являє собою дослідження (вивчення, обстеження) певних об'єктів. При цьому варто погодитися з М.В. Жижиною, що дослідження охоплює огляд як основний компонент пізнавального характеру, але водночас передбачає й інші дії – оголошення протоколів слідчих (розшукових) дій та інших документів, пред'явлення цих об'єктів для ознайомлення, заслуховування показань чи пояснень учасників кримінального провадження з цього приводу. Тому судові дослідження має не тільки пізнавальну, а й організаційно-засвідчувальну спрямованість [3, с. 230]. У вузькому ж аспекті дослідження (дослідні дії) є невід'ємним компонентом іншої слідчо-судової дії – експертизи. Такий підхід ускладнює розмежування між обома процесуальними діями пізнавальної спрямованості. Інакше кажучи, дослідження є іманентною суттю всіх процесуальних дій, спрямованих на перевірку або збирання доказів, та проводиться впродовж судового розгляду. Насамкінець, на відміну від слідчих дій, слідчо-судові дії проводяться не стільки державним органом чи службовою особою, наділеними владними повноваженнями (судом, суддею), скільки учасниками кримінального провадження під керівництвом головуючого, про що вже йшлося вище.

Натомість С.Б. Россінський під судовим оглядом розуміє судову дію, що полягає у візуальному сприйнятті та вивченні судом і сторонами матеріальних фрагментів об'єктивної дійсності, що мають значення для кримінальної справи, зокрема їхніх ознак, властивостей, стану та взаєморозташування [4, с. 393].

Ця дефініція також розкриває зв'язок судового огляду з певною групою процесуальних дій (з авторської позиції) у провадженні в суді першої інстанції. У ній відображена ознака слідчо-розшукових дій – проводяться учасниками судового провадження та судом у межах з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами. Водночас, хоча під час судового огляду домінуючим

методом пізнання є зорове сприйняття, що дає змогу одержати левову частку відомостей про досліджуваний об'єкт, не варто повністю виключати можливість перевірки та одержання доказової інформації за допомогою інших органів відчуттів, зокрема слуху, нюху, дотику. За своєю ґносеологічною природою судовий огляд є процесуальною дією, в основі якої лежить психічний процес відображення у свідомості людини не окремих властивостей предметів і явищ, а сукупності їхніх ознак у разі впливу на органи відчуттів.

Проте у жодному із проаналізованих вище визначень судового огляду не відображені його завдання, без яких дефініції цього поняття не можуть претендувати на повноту.

Зате дослідники формулюють такі завдання у визначеннях різновидів судового огляду.

Зокрема, Л.Є. Ароцкер писав, що судовий огляд місця події полягає у безпосередньому сприйнятті, вивченні та оцінці судом і учасниками процесу обстановки приміщень або місцевості з метою встановлення об'єктивних умов скоєння злочину, характеру зміни обстановки, викликаних ним, визначення властивостей та ознак предметів, що знаходяться на тому місці та пов'язаних з подією злочину [5, с. 38].

З наведеної дефініції випливає, що з ґносеологічного погляду судовий огляд місця події не обмежується лише психічним пізнавальним процесом (сприйняттям), але й передбачає використання загальнонаукових методів пізнання, на що вказують слова «вивчення», «оцінка». До того ж у ній наведені завдання, на виконання яких, на думку автора, спрямована ця слідчо-судова дія. Однак аналізоване визначення не позбавлене й недоліків. Одним з них є ототожнення об'єктів огляду – місця події з приміщенням та місцевістю.

С.П. Сухов розглядає судовий огляд місця події як безпосереднє сприйняття загальної обстановки місця скоєння злочину та його основних вузлів у зв'язку із сумнівами, що виникли, з метою встановлення всіх обставин справи, визначення взаєморозташування об'єктів на місці події та з'ясування механізму скоєння злочину [6, с. 20].

Порівняно з попереднім визначенням учений виокремлює інші об'єкти судового огляду місця події (загальна обстановка місця скоєння злочину та його основні вузли), визначає інакші завдання цієї процесуальної дії (встановлення всіх обставин справи, визначення взаєморозташування об'єктів на місці події та з'ясування механізму скоєння злочину), а також згадує про причини, що зумовлюють її проведення. Водночас також

не турбується про розмежування місця події з місцем скоєння злочину.

На думку С.П. Грیشина, судовим оглядом місцевості або приміщення є безпосереднє сприйняття складом суду та іншими учасниками судового слідства обстановки приміщень або місцевості для з'ясування обставин, що мають значення для справи [7, с. 431].

У цій дефініції йдеться тільки про два об'єкти судового огляду – обстановка приміщень та обстановка місцевості, а самі завдання такої процесуальної дії сформульовані надто широко. Адже зазначені завдання можуть бути реалізовані й за допомогою інших слідчо-розшукових дій.

Наведені вище дефініції об'єднують те, що у них підкреслюється безпосереднє дослідження об'єктів судового огляду учасниками кримінального провадження та судом.

Дослідники звертають увагу на те, що безпосереднє сприйняття під час огляду є певною мірою умовною категорією. Це пов'язане з тим, що для безпосереднього сприйняття у буквальному розумінні характерна відсутність проміжних ланок у системі «об'єкт пізнання – суб'єкт пізнання». На практиці це можливо не завжди, оскільки для виявлення або для дослідження певних об'єктів (приміром, слабовидимих слідів пальців рук, мікрооб'єктів) можливостей органів відчуттів людини явно не досить. Крім того, нагода особисто сприймати місце події є не завжди, якщо, наприклад, воно знаходиться під водою чи в інших важкодоступних ділянках (у природних підземних утвореннях, у гірській місцевості). Очевидно, що в таких випадках місце події сприймається не безпосередньо, а опосередковано за допомогою технічних засобів. Такі засоби застосовує спеціаліст або технічний помічник відповідного профілю (водолаз, альпініст, спелеолог тощо). Тож для огляду місця події характерне поєднання безпосереднього та опосередкованого сприйняття [8, с. 8; 9, с. 22–23].

Для формулювання повного та всеохоплюючого визначення поняття «судовий огляд» насамперед необхідно з'ясувати його мету і завдання.

Мета судового огляду впливає з призначення основної частини судового розгляду (у ній відбувається дослідження судом за участю учасників судового провадження обставин кримінального провадження, перевірка, оцінка, а у випадках, передбачених законом, – і збирання доказів, необхідних для правильного його вирішення) та полягає у перевірці відомостей про факти, а в окремих випадках – й у збиранні нових доказів.

Щодо завдань різновидів судового огляду (місця події, місцевості, документів та речо-

вих доказів) у спеціальній літературі висловлені схожі та взаємодоповнюючі погляди.

Так, Л.Є. Ароцкер до завдань судового огляду місця події та місцевості відносив: 1) вивчення всієї обстановки скоєння злочину та її окремих елементів, якщо в суду або в учасників кримінального процесу виникли сумніви чи суперечки з приводу конкретних деталей обстановки; 2) виявлення слідів, не знайдених слідчим; 3) визначення характеру та обсягу змін, викликаних злочином; 4) виявлення обставин, що сприяли скоєнню злочину [5, с. 64]. І.Х. Максutow доповнив цей список ще одним завданням про перевірку судових версій [10, с. 10].

Названі учені сформулювали один з найповніших переліків завдань судового огляду місця події та місцевості. Водночас, беручи до уваги положення КПК України (ч. 1 ст. 91) та доктринальні підходи, виявлення обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення (для прикладу, несправність замків, слабка технічна захищеність), знаходиться за межами завдань судового огляду, оскільки вони не є елементом предмету доказування у кримінальному провадженні. Встановлення такого роду обставин є кримінологічною проблемою.

Т.Н. Добровольська стверджувала, що з моменту вчинення кримінального правопорушення до моменту проведення судового огляду, як правило, проходить значний період часу. Тому такий огляд, на відміну від слідчого огляду, не може проводитися з метою фіксації обстановки на місці події одразу ж або невдовзі після вчинення кримінального правопорушення. З цих же міркувань його завданням не може бути й виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів. Звичайно, в окремих випадках, оглядаючи місце події, суд разом з учасниками кримінального провадження може виявити і раніше не помічений речовий доказ, а тому не вилучений під час досудового розслідування, однак типовою визнати таку ситуацію важко. На її переконання, проведення судового огляду зазвичай дає змогу виконати інші завдання: 1) усунення неясностей, що виникли з приводу конкретних деталей обстановки, пов'язаної з подією злочину (наприклад, з приводу розмірів та взаємного розташування предметів, а також ознак та властивостей матеріальних об'єктів, що знаходяться у відповідному приміщенні або на певній місцевості); 2) визначення характеру та обсягу змін, викликаних злочином у звичайній обстановці цього місця (приміром, конкретніше з'ясувати, у чому саме полягають ці зміни та про що це може свідчити); 3) одержання чіткої уяви про характер та

механізм дій обвинуваченого та (або) потерпілого, а також про психологічну характеристику їх особистості з урахуванням навколишньої обстановки; 4) перевірити показання обвинуваченого, потерпілого та свідків (наприклад, обвинувачений стверджує, що перебував у тій частині приміщення, в якій потерпілий його бачити не міг, а потерпілий стверджує, що добре запам'ятав обвинуваченого, оскільки в приміщенні було світло); 5) з'ясувати низку обставин, що сприяли скоєнню злочину [11, с. 245–246].

Подібну точку зору висловив і Ю.В. Короневський. Завдання огляду, коли він проводиться під час судового розгляду, значно вужчі, конкретніші, ніж завдання слідчого огляду. До цього моменту вже висунені та перевірені всі основні версії (хоча в судовому засіданні можуть виникнути й нові). Тут важко розраховувати (окрім рідкісних винятків) на виявлення раніше не помічених слідів кримінального правопорушення. Завдання судового огляду інші: перевірити на місці ті чи інші протоколи, висновки слідства, ті чи інші обставини, показання окремих осіб, їх опис, їх інтерпретацію того, що відбулося, порівняти показання з обстановкою місця події. Проведення судового огляду доцільно або навіть необхідно тоді, коли сторонам і суддям потрібно безпосередньо ознайомитися з обстановкою місця події, одержати власне уявлення про об'єктивні умови, за яких вчинено кримінальне правопорушення. У складних випадках тільки таке уявлення дає можливість правильно сприйняти та оцінити показання обвинувачених, потерпілих, свідків [12, с. 178].

Т.Н. Добровольська та Ю.В. Короневський навели додаткову аргументацію завдань судового огляду, виокремлених Л.Є. Ароцкером та І.Х. Максуповим. З цього приводу С.В. Стародумов зазначає, що позиція цих дослідників має право на існування та залишається актуальною. З часом пізнавальна цінність огляду може бути втрачена як повністю, так і частково. Певні обставини можуть зробити проведення огляду недоцільним [13, с. 159]. Заразом ці учені обґрунтували наявність й інших завдань цієї процесуальної дії – одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події, психологічну характеристику їх особистості, а також перевірка показань свідків, потерпілого, обвинуваченого.

Ю.С. Курочкіна також дійшла висновку, що огляди в судовому розгляді проводяться частіше не з метою виявлення слідів злочину, а з метою з'ясування інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, таких як: усунення неясностей,

що виникли з приводу конкретних деталей обстановки, дослідження нових обставин кримінального провадження, які виявилися в суді, або обставин, що існували, але не виявлені у разі огляду під час досудового розслідування [14].

На думку Г.А. Воробійова, огляд у судовому засіданні проводиться для: 1) з'ясування обстановки і механізму злочину, окремих його обставин, інших фактичних даних, що викликають сумнів та одержують різне тлумачення, причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення; 2) перевірки тієї чи іншої версії, не перевіреної під час досудового розслідування, але пов'язаної з обстановкою події; 3) для перевірки тієї чи іншої обставини, що випала з поля зору слідчого; 4) перевірки показань обвинуваченого, потерпілого, свідків, якщо у них виявлені суперечності, пов'язані з обстановкою місця події; 5) для усунення істотних порушень кримінально-процесуального закону або інших недоліків під час проведення та фіксації огляду у стадії досудового розслідування [15, с. 64–65]. На обґрунтованості та повноті наведеного підходу наголошують Є.Б. Кузін [16, с. 116–117] та А.О. Машовець [17, с. 249].

Т.М. Карабанова зазначає, що необхідність проведення огляду місцевості та приміщення може виникнути в таких випадках: 1) якщо огляд місця події у досудовому розслідуванні був проведений неповно, у протоколі огляду місця події містяться неясні дані, з огляду на що окремі обставини не можуть бути правильно сприйняті та оцінені; 2) якщо у показаннях свідків, потерпілих, обвинувачених є суперечності; 3) якщо свідок, потерпілий, обвинувачений змінили свої показання, тому слід перевірити та оцінити їх об'єктивність; 4) якщо необхідно перевірити нову версію про обставини вчинення кримінального правопорушення [18, с. 82–83].

На переконання О.Ю. Корчагіна, до основних причин проведення судового огляду варто віднести: 1) суперечності між сторонами з приводу деталей обстановки, взаєморозташування об'єктів на місці події; 2) відсутність повних та точних даних про місце події або про іншу місцевість та приміщення, хоча слідчий проводив їх дослідження; 3) поява під час судового розгляду нових відомостей про місце, у зв'язку з чим виникли питання, на які у матеріалах кримінального провадження немає відповіді; 4) необхідність перевірки судових версій [1, с. 182–183].

О.О. Васяєв вважає, що необхідність огляду місцевості та приміщення в суді виникає тоді, коли суд не може встановити обставини, що мають значення для справи або усунути наявні суперечності без безпосе-

реднього сприйняття і вивчення відповідної місцевості та приміщення [19, с. 180, 182].

Як видно з наведених переліків, у них визначене ще одне завдання судового огляду – усунення істотних порушень кримінально-процесуального закону або інших недоліків під час проведення та фіксації огляду у стадії досудового розслідування. Таке завдання цієї процесуальної дії доволі спірне. Річ у тім, що в умовах судового розгляду навряд чи можна здійснити відновлювальний (реституційний) огляд, спрямований на одержання нових доказів узамін раніше зібраних, але втрачених, або визнаних недопустимими. Чим більший часовий інтервал між первинним та повторним оглядом, тим менш ефективним буде повторний огляд. У цей період часу об'єкти можуть бути піддані змінам (через погодні умови, втручання третіх осіб тощо). Винятки можливі у разі різного роду неясностей, суперечностей, наявних у протоколі огляду місця події. Однак ці ситуації охоплюються іншими завданнями судового огляду.

Підсумовуючи викладене, до завдань судового огляду місця події та місцевості, на нашу думку, належать: 1) з'ясування обставин вчинення кримінального правопорушення та її окремих елементів; 2) визначення характеру та обсягу змін, викликаних кримінальним правопорушенням; 3) одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події кримінального правопорушення, а також про психологічні особливості їх особистості; 4) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 5) перевірка судових версій; 6) виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, не знайдених під час огляду у стадії досудового розслідування.

Однак наведені положення лише частково стосуються завдань судового огляду, оскільки не розкривають призначення інших його різновидів – судового огляду документів та судового огляду речових доказів.

Тому з'ясуємо завдання двох останніх видів судового огляду.

І.М. Підволоцький виокремлює такі завдання огляду документів: а) з'ясування правильності відображення у документі обставин, що встановлюються під час досудового розслідування; б) з'ясування правильності відображення загальновідомих фактів; в) з'ясування наявності у суб'єкта, що видав документ, відповідних повноважень, а також правил його оформлення; г) з'ясування наявності змін у документі після його складання; ґ) встановлення змісту електронного документа, обставин його створення, зміни, передавання та зберігання [20, с. 27–28, 36].

Іншими словами, до завдань цієї процесуальної дії, на думку зазначеного автора, належать визначення достовірності документа, його нормативної допустимості, а також ознак матеріальної або інтелектуальної підробки. І з цим варто погодитися. Проте завдання судового огляду документів такими положеннями не висчерпуються.

На переконання О.П. Нікітіної, завданнями судового огляду документа є: а) виявлення ознак, які ставлять під сумнів його справжність; б) відповідність інформації, що міститься у документі, встановленим або загальновідомим фактам; в) з'ясування наявності або відсутності у документі змін після його складання [21, с. 1591–1592].

Як видно, науковець акцентує увагу лише на з'яванні достовірності документа та на наявності ознак підробки, чим значно звужує завдання судового огляду.

А.А. Ерохін та Л.В. Зайцева до завдань огляду документів відносять: а) виявлення у змісті документа фактів, що можуть бути використані як докази у справі; б) встановлення можливих ознак інтелектуальної або матеріальної підробки; в) виявлення інших даних, що можуть бути використані для розшукової роботи; г) повне та процесуально правильне закріплення результатів огляду в протоколі [22, с. 21, 28].

Названі дослідники обґрунтовано вважають завданням огляду документів виявлення у його змісті відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Без цього неможливо з'ясувати належність документів. Заслугує підтримки і друге із сформульованих ними завдань. Однак виявлення інших даних, що можуть бути використані для розшукової роботи, навряд чи є актуальним для стадії судового розгляду. Натомість оформлення ходу та результатів огляду, на нашу думку, є елементом процесуальної форми огляду як процесуальної дії, а не його завданням.

Натомість М.В. Жижина завданнями судового огляду документів вважає з'ясування достовірності, справжності документів та наявності у документів необхідних реквізитів [3, с. 234, 250, 252–253].

Учена невинуватно обмежує завдання судового огляду документів визначенням їх достовірності, нормативної допустимості та наявності ознак підробки. Адже призначенням судового огляду документів також є перевірка судових версій та показань свідків, потерпілих, обвинувачених.

Тож завданнями судового огляду документів, на наш погляд, є: 1) виявлення у його змісті відомостей, що мають значення для кримінального провадження; 2) визначення

достовірності документа; 3) з'ясування його нормативної допустимості; 4) встановлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки документа; 5) перевірка судових версій; 6) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених.

З приводу завдань судового огляду речових доказів П.М. Кобець зазначає, що ця процесуальна дія спрямована на безпосереднє дослідження доступних для сприйняття та тих, що відображені на поверхні предметів їх властивостей, якостей, процесів, що містять інформацію, яка має значення для справи [23, с. 29].

Однак, як видається, науковець у цьому положенні висловив свою думку щодо суті судового огляду речових доказів, а не його завдань.

На наше переконання, до завдань судового огляду речових доказів варто віднести: 1) виявлення матеріальних ознак речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; 2) з'ясування наявності змін цих ознак; 3) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 4) перевірка судових версій; 5) усунення неясностей під час проведення огляду речових доказів у стадії досудового розслідування.

Юридична природа судового огляду визначається змістом та характером слідчо-судових дій. Усі ознаки таких дій поширюються і на судовий огляд. Водночас судовий огляд має і свої специфічні ознаки, які індивідуалізують цю процесуальну дію та дають змогу розмежувати від інших слідчо-судових дій.

Так, першою ознакою судового огляду є його приналежність до слідчо-судових дій.

Гносеологічною основою судового огляду є перцептивний психічний пізнавальний процес відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності у їх цілісному вигляді, тобто сприйняття. Це друга ознака судового огляду.

Стосовно судового огляду є всі підстави стверджувати про навмисне (заплановане) сприйняття. При цьому залежно від діяльності одного чи кількох аналізаторів, що задіяні у суб'єктів кримінального провадження під час проведення судового огляду, сприйняття впродовж цієї процесуальної дії буває простим або складним. Складне сприйняття за модальністю може поєднувати зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові та температурні аналізатори. Відомо, що 90% інформації людина одержує за допомогою зору [24, с. 49–50]. Тому ведучим аналізатором під час судового огляду завжди є зоровий.

Серед загальнонаукових емпіричних методів, що використовуються під час судового огляду, необхідно виділити спостере-

ження, описання, порівняння, вимірювання. Спостереження може поєднуватися з вимірюванням. За необхідності під час судового огляду можливе вимірювання відповідних фізичних величин досліджуваного об'єкта – його ваги, довжини, ширини і об'єму, а також визначення специфічних властивостей того чи іншого предмета матеріального світу. Спостереження також поєднується і з іншими загальнонауковими методами – порівнянням, описанням, а в окремих випадках – з діями дослідницького характеру, тобто з експериментом.

Понад те судовий огляд передбачає безпосереднє чуттєве пізнання відповідних об'єктів навколишнього світу, як того і вимагає засада безпосередності дослідження доказів (ст. 23 КПК України). Завдяки реалізації цього положення судді мають можливість одержати інформацію про обставини кримінального провадження шляхом особистого сприйняття всіх доказів у судовому засіданні. Безпосередність зобов'язує суддів формувати свої висновки не на підставі матеріалів, що зібрані органами досудового розслідування і знаходяться у справі, а переважно на основі того, що кожний з них безпосередньо почує, побачить, з'ясує під час судового розгляду. Сторони одержують реальну можливість активно брати участь у дослідженні всіх доказів, вступають у безпосередній контакт між собою та судом. Крім того, безпосереднє дослідження доказів у судовому засіданні є передумовою і одним з яскравих проявів незалежності суддів та їх самостійності і неупередженості під час прийняття рішень. Однак можуть виникнути обставини, що зумовлюють необхідність опосередкованого одержання інформації з її першоджерела, у тому числі за допомогою використання технічних засобів, про що вже йшлося раніше.

Третьою ознакою судового огляду є те, що він проводиться учасниками кримінального провадження та судом. Зі змісту ч. 1, 3 ст. 357, ч. 1, 2 ст. 358, ч. 1 ст. 361 випливає, що участь у судовому огляді беруть не лише суд та учасники судового провадження, але й інші учасники кримінального провадження, зокрема свідки, експерти, спеціалісти.

Наступною ознакою судового огляду є завдання, на виконання яких спрямована ця слідчо-судова дія. Завдання індивідуалізують цю процесуальну дію, відображають її місце у системі слідчо-розшукових дій. Крім того, розмежовують судовий та слідчий огляди.

На підставі вивчення відповідних положень КПК України, критичної оцінки позицій дослідників судовий огляд, на нашу думку, проводиться для виконання таких

завдань: 1) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення та її окремих елементів; 2) визначення характеру та обсягу змін у обстановці, викликаних кримінальним правопорушенням; 3) одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події кримінального правопорушення, а також про психологічні особливості їх особистості; 4) виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, не знайдених під час огляду місця події у стадії досудового розслідування; 5) виявлення у змісті документа відомостей, що мають значення для кримінального провадження; 6) визначення достовірності документа; 7) з'ясування нормативної допустимості документа; 8) встановлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки документа; 9) виявлення матеріальних ознак речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; 10) з'ясування наявності змін цих ознак; 11) усунення неясностей під час проведення огляду речових доказів у стадії досудового розслідування; 12) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 13) перевірка судових версій.

Як видно, завдань, які покликані виконати судовий огляд, чимало. Тому для зручності відображення їх суті у дефініції поняття «судовий огляд» такі завдання доцільно об'єднати в окремі групи: а) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення; б) встановлення стану, ознак і властивостей об'єктів судового огляду; в) перевірка відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; г) виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Останньою ознакою судового огляду та такою, що відрізняє його від інших слідчо-судових дій, є те, що факт його проведення відображається не тільки у журналі судового засідання, але й у протоколі огляду (стосується тільки огляду на місці). Хід та результати судового огляду також фіксується за допомогою технічних засобів.

Тож судовий огляд – це слідчо-судова дія, яка полягає у безпосередньому (рідше опосередкованому) сприйнятті та обстеженні учасниками кримінального провадження і судом об'єктів задля з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення, встановлення стану, ознак і властивостей цих об'єктів, перевірки відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, а також виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження, хід та результати якої відобра-

жаються у журналі судового засідання, а у випадку, передбаченому законом, – у протоколі огляду, з можливістю їхньої фіксації за допомогою технічних засобів.

Висновки

На підставі аналізу відповідних норм КПК України, критичної оцінки позицій дослідників сформульовано ознаки, дано визначення поняття «судовий огляд», а також виокремлено його завдання.

1. Ознаками судового огляду у кримінальному провадженні є такі: 1) судовий огляд належить до слідчо-судових дій; 2) гносеологічну основу судового огляду становить перцептивний психічний пізнавальний процес відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності у їх цілісному вигляді; 3) проводиться учасниками кримінального провадження та судом; 4) судовий огляд виконує низку завдань, що спрямовані на: а) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення; б) встановлення стану, ознак і властивостей об'єктів судового огляду; в) перевірку відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; г) виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження; 5) факт його проведення відображається не тільки у журналі судового засідання, але й у протоколі огляду (стосується тільки огляду на місці); хід та результати судового огляду також фіксується за допомогою технічних засобів.

2. Судовий огляд – це слідчо-судова дія, яка полягає у безпосередньому (рідше опосередкованому) сприйнятті та обстеженні учасниками кримінального провадження і судом об'єктів задля з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення, встановлення стану, ознак і властивостей цих об'єктів, перевірки відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, а також виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження, хід та результати яких відображаються у журналі судового засідання, а у випадку, передбаченому законом, – у протоколі огляду, з можливістю їх фіксації за допомогою технічних засобів.

3. Судовий огляд проводиться для виконання таких завдань: а) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення та її окремих елементів; б) визначення характеру та обсягу змін у обстановці, викликаних кримінальним правопорушенням; в) одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події кримінального

правопорушення, а також про психологічні особливості їх особистості; г) виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, не знайдених під час огляду місця події у стадії досудового розслідування; г) виявлення у змісті документа відомостей, що мають значення для кримінального провадження; д) визначення достовірності документа; е) з'ясування нормативної допустимості документа; є) встановлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки документа; ж) виявлення матеріальних ознак речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; з) з'ясування наявності змін цих ознак; и) усунення неясностей під час проведення огляду речових доказів у стадії досудового розслідування; і) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; ї) перевірка судових версій.

Список використаних джерел:

1. Корчагин А.Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». Кубанский гос. аграрный ун-т. Кубань, 2008. 356 с.
2. Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія. Львів : Тріада плюс, 2009. 448 с.
3. Жижина М.В. Теория и практика применения современной криминалистики в цивилистическом процессе : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.12 «Криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность». Моск. гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. Москва, 2016. 538 с.
4. Россинский С.Б. Концептуальные основы формирования результатов «невербальных» следственных и судебных действий в доказывании по уголовному делу : дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс». Московский гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. Москва, 2015. 525 с.
5. Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. Москва : Юрид. лит., 1964. 223 с.
6. Сухов С.П. Тактические особенности судебного следствия : автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук: 12.717 «Криминалистика». Всесоюзный юридический заочный институт. Москва, 1972. 24 с.
7. Гришин С.П. Судебное следствие в смешанном уголовном процессе (гносеологический, процессуальный и тактико-криминалистический аспекты). Москва : Юрлитинформ, 2008. 472 с.
8. Хижяк Д.С. Осмотр места происшествия : учебное пособие. Москва : ГроссМедив; РОСБУХ, 2007. 96 с.
9. Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. Москва : Юрлитинформ, 2010. 184 с.
10. Максutow И.Х. Судебный осмотр места происшествия и особенности его проведения : учебное пособие. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. 38 с.
11. Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции). Москва : Юрид. лит., 1972. 744 с.
12. Корневский Ю.В. Криминалистика для судебного следствия. 2-е изд., испр. и доп. Москва : АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 197 с.
13. Стародумов С.В. Судебные действия следственного характера при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс». Удмуртский гос. ун-т. Ижевск, 2018. 206 с.
14. Курочкина Ю.С. Осмотры как судебные действия следственного характера: проблемы применения на практике. Теоретические и практические аспекты развития юридической науки. *Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции*. Ростов-на-Дону, 2014. <http://izgon.ru/articles/teoreticheskie-i-prakticheskie-aspekty-razvitiya-yuridicheskoy-nauki-sbornik-nauchnykh-trudov-po-itogam-sektsiya-7-ugolovnyy-protsess-kriminalistika-operativno-rozysknaya-deyatelnost/osmotry-kak-sudebnye-deystviya-sledstvennogo-kharaktera-problemy-primeneniya-na-praktike/>.
15. Воробьев Г.А. Планирование судебного следствия. Москва : Юрид. лит., 1978. 80 с.
16. Кузин Е.Б. Совершенствование системы судебных действий следственного характера в целях обеспечения правосудия : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». Южно-Уральский гос. ун-т. Челябинск, 2011. 200 с.
17. Машовец А.О. Теоретическая модель правовой организации судебного следствия в уголовном процессе Российской Федерации : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс». Уральский гос. юрид. ун-т. Екатеринбург, 2018. 425 с.
18. Карбанова Т.Н. Судебное следствие в уголовном процессе Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». Российский ун-т дружбы народов. Москва, 2008. 231 с.
19. Васяев А.А. Исследование доказательств в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность». Мордовский гос. ун-т имени Н.П. Огарёва. Саранск, 2008. 242 с.
20. Подволоцкий И.Н. Осмотр и предварительное исследование документов. Москва : Юрлитинформ, 2004. 200 с.

21. Никитина О.П. Судебный осмотр документа как метод проверки достоверности заявления о фальсификации доказательств в арбитражном процессе. *Право и политика*. 2012. № 9. С. 1587– 1601.

22. Ерохин А.А., Зайцева Л.В. Техно-криминалистическое исследование документов : учебно-практическое пособие. Караганда : Центрально-Казахстанская Академия, 2014. 143 с.

23. Кобец П.Н. Особенности осмотра вещественных доказательств в ходе судебного следствия. *Символ науки*. 2014. № 4. С. 29–31.

24. Основи загальної та юридичної психології: навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. Київ : Ін Юре, 2014. 280 с.

В статье рассматриваются признаки, понятие и задачи одного из следственно-судебных действий в уголовном производстве – судебного осмотра. На основании анализа соответствующих норм УПК Украины, критической оценки позиций исследователей автор представляет своё видение вопросов, входящих в предмет исследования.

Ключевые слова: судебное разбирательство в уголовном производстве, судебный осмотр, осмотр на месте, судебный осмотр документов, судебный осмотр вещественных доказательств.

The article discusses the characteristics, concept and objectives of one of the investigative and judicial actions in criminal proceedings – judicial inspection. Based on the analysis of the relevant norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, a critical assessment of the positions of researchers the author presents his vision of the issues included in the research subject.

Key words: trial in criminal procedure, judicial inspection, inspection in the place, judicial inspection of documents, judicial inspection of physical evidence.